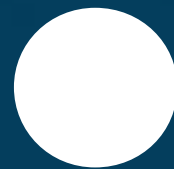

Erfgoed Brussel

37

Herfst 2024

U

Dossier

**OBJECTEN EN
COLLECTIES**

13

Urban, beheerder van erfgoedobjecten en -collecties

INTERVIEW MET PASCALE INGELAERE
HOOFD VAN HET DEPARTEMENT ROEREND ERFGOED

PAULA DUMONT EN CECILIA PAREDES

NVDR

Lang voor de bevoegdheid voor roerend erfgoed aan het Gewest werd overgedragen, beheerde het bestuur belast met stedenbouw en erfgoed al zijn eigen collecties.

Pascale Ingelaere stelt hier de belangrijkste gewestelijke collecties voor en rapporteert over hun beheer om hun behoud en valorisatie te waarborgen.

De archeologische collecties zijn de oudste en omvangrijkste. Ann Degraeve, hoofd van het departement Archeologisch Erfgoed, deelt in de volgende bijdrage haar fascinatie voor deze voorwerpen. Ze gaat in op de uiterst gevarieerde aard ervan en geeft een inkijk in de speciale behandeling waaraan ze onderworpen worden.

Erfgoed behoort ons allemaal toe en draagt bij aan de ontwikkeling van een collectieve identiteit en creëert verbondenheid binnen een gemeenschap. Yves Hanosset, die al vele jaren actief is op het vlak van publiekswerking en erfgoededucatie, deelt zijn beschouwingen over dit onderwerp.

DIT NUMMER VAN ERFGOED BRUSSEL GAAT OVER MUSEALE, GEMEENTELIJKE EN RELIGIEUZE COLLECTIES IN BRUSSEL. URBAN BEHEERT ZELF OOK VERSCHILLENDE ERFGOED-COLLECTIES. OVER WELKE GAAT HET?

Buiten de archeologische objecten¹, onze oudste en grootste collectie, beheert Urban nog drie andere erfgoedverzamelingen. Deze vallen onder de verantwoordelijkheid van het departement Roerend Erfgoed.

De eerste is de Gillon-Crowet collectie, die in 2006 deel uitmaakte van een inbetalinggeving² aan het Brussels Gewest (AFB. 1). Het Gewest verwierf deze verzameling art-nouveauprojecten – voornamelijk van de zogenaamde School van Nancy – nog vóór het bevoegd was voor het roerend erfgoedbeleid. Omdat we zelf geen geschikte locatie hadden om de collectie onder te brengen, werd het beheer ervan toevertrouwd aan de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België (KMSKB).³

De tweede collectie omvat overblijfselen van Victor Horta's Hôtel Aubecq (AFB. 2A en B). Toen dit gebouw in 1949-1950 werd afgebroken, werd de voorgevel gedemonteerd en opgeslagen door de Belgische regering op aangeven van Jean Delhaye, een vroegere medewerker van Horta. De bedoeling was om de gevel herop te bouwen. Hiertoe werden ook verschillende voorstellen gedaan maar geen enkel ervan werd gerealiseerd, voornamelijk door gebrek aan financiële middelen. De gevelstenen werden verschillende keren verplaatst. In 2001 nam de Brusselse minister bevoegd voor monumenten en landschappen het initiatief om de resten van

dit belangrijke bouwwerk van Horta te verwerven als gewestelijke collectie.

Tot slot is er het werk *La danse* van Ossip Zadkine. Dit monumentale bas-reliëf werd in 2020 als legaat aan het Gewest geschonken door de nv Hôtel Métropole, eigenaar van het gelijknamige hotel en voormalige bioscoop. Als voorwaarde werd gesteld dat het op een openbare plaats zou worden tentoongesteld. Het betreft een monumentaal gipsen reliëf, dat in 1930 door de architect Adrien Blomme werd besteld bij de internationaal bekende kunstenaar om de podiumomlijsting van de bioscoop Métropole te sieren (AFB. 3B). Het is het meest monumentale ornamentale werk van Zadkine. Het reliëf bevindt zich nog steeds in situ maar de bioscoopzaal werd omgebouwd tot opslagplaats. Het is dus niet meer toegankelijk voor het publiek.

KUNNEN WE IN DEZE LAATSTE TWEE GEVALLEN ECHT SPREKEN VAN COLLECTIES EN KUNSTOBJECTEN?

De Europese regelgeving over cultureel erfgoed omvat ook het begrip 'ontmanteld erfgoed': dit zijn onroerende erfgoedelementen die, eenmaal ze gedemonteerd zijn, roerend erfgoed worden. Daarom krijgen ze bijzondere aandacht in de wetgeving over de mobiliteit van cultuurobjecten, waarin ze opgenomen zijn als kunstwerken in de meer traditionele zin van het woord.

In 2011-2012 werd met de gevelstenen, een reconstructie van de gevel van Hôtel Aubecq, in liggende toestand, aan het publiek getoond. Dit ging gepaard met een mooie publicatie. Toen

1. Deze collectie wordt in een ander artikel in dit nummer besproken, zie p. 110.

2. Betaling van successierechten in de vorm van kunstwerken.

3. De KMSKB zijn verantwoordelijk voor het conserveren en promoten van de collectie, op basis van een overeenkomst tussen het Gewest, de schenkers en de musea. Urban vertegenwoordigt het Gewest als eigenaar van de collectie en wordt geraadpleegd bij bruikleenaanvragen en restauraties.

AFB. 1
Verzameling Gillion-Crowet, opstelling in het Fin-de-Siècle Museum in 2023 (© KMSKB).

het Gewest in 2014 bevoegd werd voor roerend erfgoed, veranderde echter het statuut van de collectie. Voortaan konden ze niet alleen als ontmanteld erfgoed beschouwd worden maar als een op zichzelf staande collectie van kunstobjecten. De granieten stenen hebben ook intrinsieke waarde onder meer omwille van het kwalitatieve steenhouwwerk.

De exploitatie van de collectie beperkt zich vandaag tot korte of lange bruikleen van enkele elementen, maar het streefdoel is om ze in haar totaliteit te kunnen tentoonstellen.

HEEFT HET GEWEST HIER PLANNEN VOOR?

Na het succes van de tentoonstelling van de volledige gevel in 2012 was er de politieke wil

om een interpretatiecentrum voor art nouveau op te richten. In een samenwerkingsovereenkomst met Beliris werd een budget vastgelegd. Dat budget bleek uiteindelijk ontoereikend voor het gehele project, maar het had mogelijk wel kunnen dienen voor een eerste aanzet. Er kwam een studie om de gevel terug in de openbare ruimte te integreren met name op het Marie Jansonplein in Sint-Gillis en er het interpretatiecentrum omheen te bouwen. Maar de politieke en budgettaire prioriteiten waren ondertussen veranderd: het project werd opgegeven ten voordele van de aankoop van de voormalige Citroëngarage en de opstart van het KANAL-project. Er werd even overwogen om de Aubecq-collectie en het Zadkine-reliëf op te nemen in KANAL. De twee collecties waren echter te omvangrijk en pasten niet in het concept, dat meer gericht is op hedendaagse kunst.

AFB. 2A
Reconstructie van de gevel van het Hôtel Aubecq in de François-Joseph Navezstraat 102 in Schaarbeek in 2010 (M. Nouel © urban.brussels).

AFB. 2B
De gevel van het Hôtel Aubecq zoals ze momenteel bewaard wordt, met het Brusselse team van het atelier XR4Heritage, 2021 (© Olivia Adamski).

MAAKT DE MONUMENTALE AARD VAN DEZE OBJECTEN HET MOEILIJKER OM HEN TE BEHEREN?

De Aubecq-collectie omvat meer dan 600 stenen, die elk tussen 50 en 3.000 kg wegen. Wil je hier iets mee doen, dan heb je een aanzienlijk budget nodig. We willen graag alles tentoonstellen in de oorspronkelijke samenstelling, zodat het publiek de enorme schaal en proporties van het geheel kan waarderen. Als eerste stap dienen we in de nabije toekomst een opslagplaats te vinden die groot genoeg is en toegankelijk is voor het publiek. Momenteel liggen de stenen opgestapeld op pallets, een situatie die de collectie niet tot haar recht laat komen.

Voor het reliëf van Zadkine geldt een vergelijkbare uitdaging. Het werk is 13 meter lang en 3,50 meter hoog. Bovendien is het uiterst fragiel aangezien het van gips gemaakt is en slechts enkele centimeters dik is. Het reliëf is ook lichtjes gebogen omdat het de kromming van het filmscherm volgde. De voormalige bioscoop onderging een aantal radicale ingrepen. Zo werden er in de jaren 1990 extra verdiepingen in de bioscoopzaal aangebracht. Hierdoor bevindt het reliëf zich nu op manshoogte, wat de kwetsbaarheid ervan nog verhoogt.

Het reliëf moet daarom gedemonteerd worden en dan getransporteerd naar een publiek toegankelijke plek. In 2018 concludeerde een haalbaarheidsstudie uitgevoerd door het KIK dat deze operatie technisch haalbaar is. De studie beschrijft de verschillende stappen die moeten worden gevolgd. Er moest nu alleen nog een geschikte plek gevonden worden...

HOE ZIET DE TOEKOMST VAN HET RELIËF ERUIT?

Gezien het belang van de kunstenaar en van dit werk heeft het Joods Museum van België recent aangeboden om het reliëf in zijn collectie op te nemen.⁴ Reeds eind jaren 1990 benaderde het museum – tevergeefs – het Gewest en de eigenaars met dit voorstel. Vandaag stelt het museum voor om een hele zaal te wijden aan het reliëf en de kunstenaar. Het project maakt deel uit van hun educatief programma onder meer voor kunstscholen. Het reliëf zou op manshoogte geplaatst worden in een ensceering, alsof de kunstenaar er in zijn atelier aan werkt (AFB. 3B).

4. Na het mislukken van de samenwerking met KANAL ontstond het idee om het werk te integreren in een nieuw metrostation. Dit is in lijn met de ambitie van Brussel Mobiliteit om kunstwerken in de openbare ruimte te tonen.

Dit project is nog in ontwikkeling. Het zou klaar moeten zijn bij de heropening van het museum, dat momenteel gerenoveerd wordt.

HOE KAN NIEUWE TECHNOLOGIE DIT SOORT COLLECTIES TOEGANKELIJK MAKEN?

In 2020 kreeg ik de kans om deel te nemen aan het XR4Heritage-project, waarbij de centrale vraag was hoe we met behulp van XR-technologie (*Extended Reality*) verborgen of verdwenen erfgoed weer zichtbaar kunnen maken. Hierbij werd een workshop rond de Aubecq-gevelstenen georganiseerd, die in 2012 allemaal in 3D werden gescand.

Een van de voorstellen was om een 3D-reconstructie van de gevel te projecteren op het gebouw dat vandaag op de locatie van het Hôtel Aubecq staat. Dit gebeurde eerder al met het eveneens verdwenen Volkshuis van Horta tijdens het *Bright*-festival, als onderdeel van *Art Nouveau Brussels 2023*. Daaruit ontstond het idee om, door middel van zogenaamde 'mapping', op basis van gedigitaliseerde gegevens het publiek een virtuele rondleiding in het gebouw te bieden. Ook dit idee werd al eens in de praktijk gebracht tijdens een tijdelijke tentoonstelling in het LAB-An, in Hôtel van Eetvelde. Via *mapping* op een steen konden bezoekers de materialiteit van het object ervaren terwijl er een verhaal verteld werd via beelden. De nieuwe technieken bieden de bezoeker een beleving waardoor die een idee van krijgt van de omvang van het gebouw. Maar uiteraard lost dit niet de vraag op wat we met de stenen zelf moeten aanvangen.

HEBBEN JULLIE HET PUBLIEK NAAR IDEEËN GEVRAAGD?

In de voorbije 70 jaar werden voornamelijk deskundigen of professionals uit de sector bevroegd. Het plan is nu om een oproep te lanceren tot het indienen van blijken van belangstelling vanuit het publiek. De tentoonstelling in het LAB-An bevat ook een participatief luik die misschien inspiratie kan opleveren.

Het feit dat enkel de – onvolledige – voorgevel van het Hôtel Aubecq overblijft, bemoeilijkt elke poging tot reconstructie. We kunnen de gevelstenen als een theaterdecor in een nieuw ge-

Een blik op een gewestelijke schat

De collectie Gillion Crowet

De collectie Gillion Crowet werd in 2006 via een schenking verworven en bevat voornamelijk Franse Art Nouveau-werken maar ook een aantal uitzonderlijke Belgische stukken. Ze werd tussen 2013 en eind 2023 aan het publiek voorgesteld in het Fin-de-Sièclemuseum. Sinds de sluiting van deze afdeling van het Museum voor Schone Kunsten van België (KMSKB) voor renovatiewerken, onderzoekt het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, in overleg met de federale musea, verschillende manieren om de zichtbaarheid van de collectie te garanderen. Er worden tijdelijke tentoonstellingen extra-muros overwogen, met name in het Hannonhuis. De collectie, die voornamelijk afkomstig is van de École de Nancy, sluit aan bij de interieurdecoratie, momenteel in restauratie, van dit prachtige art-nouveaugebouw en past bijgevolg perfect binnen de programmering van dit nieuwe culturele aanbod in Brussel.

De scenografie in het Fin-de-Sièclemuseum liet de verscheidenheid aan type objecten van de collectie tot hun recht komen. Hier de meubelset *Épis de Blés* ontworpen door Émile Gallé - waaronder een tafel, stoelen en dressoir, een piedestal twee sokkels en twee oranje luchters - naast stoelen en fauteuils van Louis Majorelle. Helemaal links het schilderij Eva Pandora van Gustav Mossa, 1907 (2024 © urban.brussels).

Van bijzondere betekenis voor het Gewest zijn deze meubels ontworpen door Victor Horta voor het Hôtel Aubecq: vier fauteuils, een tafel, twee deuren en een schildersezel (2024 © urban.brussels).

De collectie bevat een aantal schilderijen van symbolistische kunstenaars zoals Fernand Khnopff, Jean Delville, Xavier Mellery en Émile Fabry, wiens *Étapes et gestes* hier wordt getoond. Links de sierpot *Orchidée* ontworpen door Philippe Wolfers in 1897 (2024 © urban.brussels).

La princesse lointaine, wandlamp van de hand van Adolphe Truffier naar Mucha (2024 © urban.brussels).

De collectie omvat ook een indrukwekkende reeks glaskunswerken van enkele van de meest gerenommeerde ateliers uit de late 19de eeuw, zoals dat van Johann Loetz Witwe uit Wenen en Émile Gallé uit Nancy (2024 © urban.brussels).

Deze delicate vaas met bloemdecoratie – waarschijnlijk 'gebroken hartjes' – werd ontworpen door de gebroeders Muller, voormalige medewerkers van Émile Gallé, voor de kristalfabriek Val-Saint-Lambert (foto Bruno Piazza).

AFB. 3A
Reliëf *La danse* van Ossip Zadkine in zijn originele configuratie, als podiumomlijsting in de bioscoop Métropole (*L'Émulation*, 1933, blz. 9).

AFB. 3B
Simulatie van de eventuele opstelling van het reliëf *La danse* van Ossip Zadkine in het Joods Museum van België (© Christophe Gaeta).

bouw integreren, maar dat zou neerkomen op 'façadisme', omdat zoiets het interieur van het gebouw niet terugbrengt. Bovendien zou dit om een enorm budget vragen. We dienen ons ook de vraag te stellen of dit zinvol zou zijn, gezien de bestaande informatie over dit interieur erg fragmentarisch is.

KOMT ER EEN INTERPRETATIE-CENTRUM VOOR ART NOUVEAU IN HET HÔTEL VAN EETVELDE?

Het Gewest heeft inderdaad een deel verworven van het Hôtel van Eetvelde – het gebouw aan de Palmerstonlaan 2 – met als ambitie om er het art-nouveau-erfgoed te promoten bij de bezoekers en inwoners van Brussel⁵. Dat geeft ons ook de kans om de geschiedenis van de art nouveau in Brussel te vertellen en aandacht te besteden aan de gebouwen die intussen verdwenen zijn. In die zin is het Hôtel Aubecq natuurlijk een krachtig symbool.

niet langer een nauw verband bestaan tussen het voorwerp en een gebouw of site. Dit biedt de mogelijkheid om andere objecten en collecties te beschermen op basis van hun intrinsieke waarde. Door het gebrek aan uitvoeringsbesluiten hebben we nog niet de kans gehad om deze nieuwe wettelijke bepalingen toe te passen. Maar er ligt nu wel een enorm bevoegdheidsdomein voor ons open.

HOE ZIET U DE TOEKOMST VAN DE EIGEN ERFGOEDCOLLECTIE?

Momenteel heeft het Gewest geen actief aankoopbeleid. Maar de vraag stelt zich meer en meer. Zo is het Gewest nauw betrokken bij het project van de gemeente Sint-Gillis voor het huis Hannon. Het idee is om het in te richten met meubilair en objecten. Hetzelfde geldt ook voor het Hôtel Van Eetvelde. Bij gebrek aan budget moeten we daarom aankloppen bij partners zoals de Koning Boudewijnstichting.

KUNNEN ROERENDE GOEDEREN BESCHERMD WORDEN?

In het verleden werden roerende goederen al gevrijwaard als een integraal onderdeel van een historisch gebouw, op basis van hun historische of artistieke band met dat bouwwerk. Deze objecten, kunstwerken of meubels krijgen dan het statuut van onroerend erfgoed. Dat betekent dat ze het gebouw waarmee ze intrinsiek verbonden zijn, niet permanent kunnen verlaten. Dat is bijvoorbeeld het geval voor de meubels en het zilverwerk in het Stocletpaleis. Tot voor kort was dit vaak de enige manier om deze voorwerpen te beschermen. Vandaag moet er, dankzij de nieuwe bevoegdheid voor roerend erfgoed en de ordonnantie van 2019,

5. De aankoop werd gerealiseerd in het kader van de samenwerkingsovereenkomst met Beliris, met inzet van het budget dat was vastgesteld voor het 'interpretatiecentrum voor art nouveau', dat oorspronkelijk rond de gevel van Hôtel Aubecq was gepland.

Redactiecomite

Jean-Marc Basyn, Okke Bogaerts, Stéphane Demeter, Paula Dumont, Valerie Orban et Cecilia Paredes.

Coördinatie dossier

Pascale Ingelaere en Murielle Leseqque
Paula Dumont en Cecilia Paredes

Coördinatie iconografie

Julie Coppens en Paula Dumont

Auteurs/ redactionele medewerking

Véronique Baccharini, Anne Carre, Elodie Cugnon, Thierry Claessens, Alice Graas, Ann Degraeve, Livia Depuydt, Sergio De Vincenzo, Eric Flamée, Yves Hannosset, Pascale Ingelaere, François-Xavier Lavenne, Murielle Leseqque, Pierre Loze, François Mairesse, Muriel Muret, Camille Paget, Géraldine Patigny, Constantin Pion, Sophie Rassat, Chiara Tomalino, Delphine Tonglet, Aline Wachtelaer, Marc Xenophontos, Benjamin Zurstrassen

Eindredactie nederlands

Okke Bogaerts, Paula Dumont

Eindredactie frans

Cecilia Paredes

Vertaling

Oneliner
Linguanet

Nalezing

Ann Degraeve, Valerie De Witte, Wim Kenis, Koenraad Raeymaekers, Coralie Smets, Tom Verhofstadt, Ilse Weemaels en de leden van het redactie-comité

Vormgeving en cartografie

Toast Confituur Studio

Lijst met afkortingen

AHM – Archieven Hortamuseum
AML – Archives et Musée de la littérature
DC.UB – Documentatiecentrum urban brussels
GAE – Gemeentelijke archieven Elsene
GAS – Gemeentelijke archieven Schaarbeek
GASG – Gemeentelijke archieven Sint-Gillis
KIK-IRPA – Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium / Institut royal du Patrimoine artistique
KMKG – Museum Kunst & Geschiedenis
KMSKB – Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België
MSB – Museum Stad Brussel - Broodhuis
SAB – Stadsarchief Brussel
SABAM – Vereniging voor auteurs – fotografen

ISSN

2034-5771

Wettelijk Depot

D/2024/6860/007

Alle teksten zijn vertaald uit het Frans.
Cette revue paraît également en Français sous le titre « Bruxelles Patrimoines ».

Ontwerper van de maquette

Polygraph'

Druk

db Group.be

Verspreiding

Cindy De Brandt, Ilse Weemaels.
bpeb@urban.brussels

Bedankingen

Jean Bériaux, Anne Carre, Philippe Charlier, Adrien Dominique, Alice Gérard, Abigaël Gillard, Sarah Herrensens, Isabelle Leroy, Marie-Pierre Mathy, Muriel Muret

Coördinatie publicaties

Cecilia Paredes

Verantwoordelijke uitgever

Sarah Lagrillière, adjunct directeur generaal, urban.brussels (Gewestelijke Overheidsdienst Brussel Stedenbouw en Erfgoed) Kunstberg 10-13, Brussel

De artikelen zijn gepubliceerd onder de verantwoordelijkheid van de auteurs. Alle rechten voor het reproduceren, vertalen of herwerken zijn voorbehouden.

Contact

Urban.brussels - Directie Kennis en Communicatie
Kunstberg 10-13, 1000 Brussel
www.urban.brussels
editions@urban.brussels

Herkomst van de foto's

Mochten er ondanks onze inspanningen om alle reproductierechten te betalen toch nog gerechtigden zijn die niet gecontacteerd werden, dan worden zij verzocht zich kenbaar te maken bij de Directie Cultureel Erfgoed van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Erfgoed Brussel reeds verschenen

001 - November 2011
Terug naar school

002 - Juni 2012
De Hallepoort

003-004 - September 2012
De kunst van het bouwen

005 - December 2012
Hôtel Dewez

Extra nummer 2013
Het erfgoed schrijft onze geschiedenis

006-007 - September 2013
Brussel, m'as-tu vu?

008 - November 2013
Industriële architectuur

009 - December 2013
Parken en tuinen

010 - April 2014
Jean-Baptiste Dewin

011-012 - September 2014
Geschiedenis en herinnering

013 - December 2014
Cultusgebouwen

014 - April 2015
Zoniënwoud

015-016 - September 2015
Ateliers, fabrieken en kantoren

017 - December 2015
Stadsarcheologie

018 - April 2016
De Gemeentehuizen

019-020 - September 2016
Stijlen gerecycleerd

021 - December 2016
Victor Besme

022 - April 2017
Art nouveau

023-024 - September 2017
Natuur in de stad

025 - December 2017
Conservatie op de steigers

026-027 - April 2018
Kunstenaarsateliers

028 - September 2018
Het Erfgoed, dat zijn wij!

Extra nummer - 2018
De restauratie van een uitzonderlijk decor

029 - December 2018
Historische Interieurs

030 - April 2019
Beton

031 - September 2019
Een plaats voor kunst

032 - December 2019
De straat anders bekeken

033 - Lente 2020
Lucht, warmte, licht

034 - Lente 2021
Kleuren en texturen

035 - Lente 2021
Georges Houtstont en de ornamentenkoorts van de Belle Époque

036 - Herfst 2022
Stadsgezichten

037 - Herfst 2024
Objecten en collecties

Alle artikelen kunnen geraadpleegd worden op www.erfgoed.brussels

urban.brussels zet resoluut in op de kennismaatschappij en wil met zijn publiek een moment van introspectie en expertise delen over de stedelijke thema's van vandaag. De pagina's van *Erfgoed Brussel* bieden het stedelijk erfgoed in al zijn diversiteit een forum voor open en pluralistische reflectie.

Het nummer *Objecten en collecties*, geeft een inkijk in de buitengewone rijkdom en diversiteit van het roerend erfgoed, aanwezig in het Brusselse gewest. Tien jaar geleden verwierf het Gewest de bevoegdheid over deze nieuwe materie. Tijd om stil te staan bij de uitdagingen voor het beheer, de conservatie en de waardering van dit bijzonder erfgoed, alsook bij de ambities voor de toekomst.

Sarah Lagrillière,
Adjunct directeur generaal

U

15 €

ISBN 978-2-87584-217-6